

CDA
1974
3

**OP WEG NAAR EEN
VERANTWOORDELIJKE
MAATSCHAPPIJ**

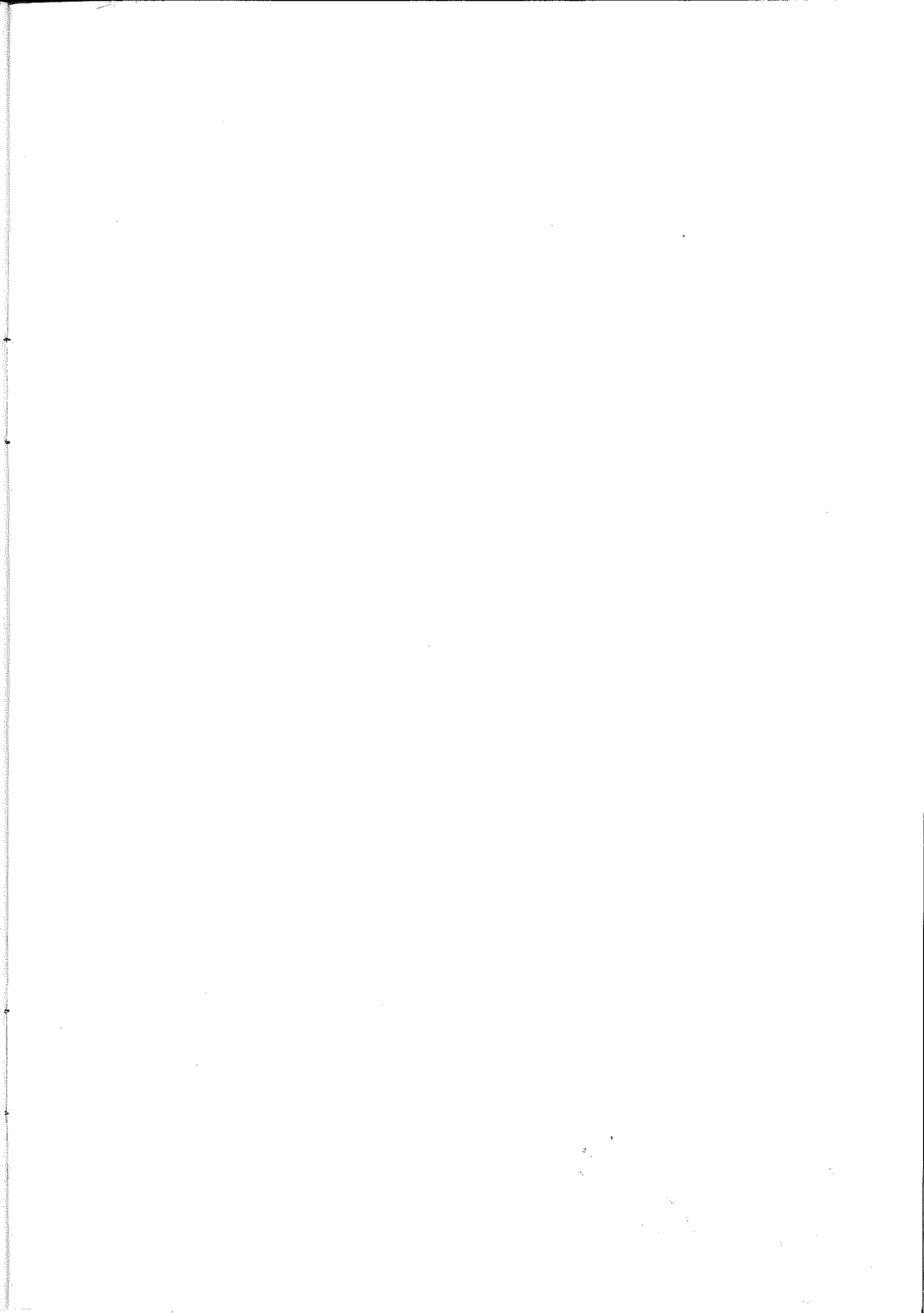
OP WEG NAAR EEN
VERANTWOORDELIJKE
MAATSCHAPPIJ

OP WEG NAAR EEN
VERANTWOORDELIJKE
MAATSCHAPPIJ

OP WEG NAAR EEN
VERANTWOORDELIJKE
MAATSCHAPPIJ

CDA christen
democratisch
appèl

**OP WEG
NAAR EEN VERANTWOORDELIJKE
MAATSCHAPPIJ**

(EEN POLITIEKE STRATEGIE VOOR DE ZEVENTIGER JAREN)

I. Ten geleide

Sinds 1967 bestaat er een groeiende samenwerking tussen ARP, CHU en KVP.

Deze is onder meer tot uitdrukking gekomen in gezamenlijke rapporten en in een gemeenschappelijk urgentieprogramma bij de verkiezingen van 1971. Bovendien blijken de contacten tussen de drie fracties in het parlement succesvol en wordt er in gemeenteraden en Provinciale Staten al heel vaak gezamenlijk opgetrokken.

Evenwel, voor een duurzame samenwerking en verdere bundeling is overeenstemming over actuele politieke zaken alleen, niet voldoende. Daarvoor moet er ook een grote mate van overeenstemming bestaan over een basisfilosofie, waarin de benaderingswijze van de politieke vraagstukken, alsook de contouren van de maatschappij waarnaar wij streven, is geschetst.

Tenslotte zal er een gemeenschappelijke intentie moeten zijn inzake de wijze

waarop de samenwerking zou kunnen worden uitgebouwd. Over deze zaken heeft de Contactraad – het gespreksorgaan van ARP, CHU en KVP – zich uitvoerig beraden. Het resultaat der besprekingen is in deze nota neergelegd.

In het hiernavolgende is beoogd een aanzet te geven voor onze politieke filosofie en de typering van onze benaderingswijze van de hoofdproblemen voor de zeventiger jaren. Het bevat dus geen nadere concretisering in een werkprogramma. Wij hebben slechts op enkele punten onze ideeën nader toegespitst, bij wijze van illustratie, voorbeeld of om onze denkrichting te verduidelijken. Een actieprogramma zal nog moeten volgen.

Daarnaast wil deze nota voorstellen aandragen voor de partij-organisatorische consequenties van de politieke eensgezindheid.

II. Verbroken evenwicht

Alhoewel eerst de geschiedenis reliëf geeft aan bepaalde gebeurtenissen en andere naar de achtergrond doet verdwijnen, en het voor de tijdgenoot moeilijk is om te onderscheiden wat tot een onderstroom van blijvend belang en wat tot de snel wegebbende golfslag behoort, kunnen wij toch wel stellen, dat wij ons bevinden op een breukpunt in de tijd en in een overgangsfase van onze cultuur. Lijnen moeten worden omgebogen, structuren diepgaand worden gewijzigd en verhoudingen ingrijpend worden veranderd. Er vinden ontwikkelingen plaats die zich deels zonder ons en buiten ons

om voltrekken, maar ook ontwikkelingen waarop wij sterke invloed kunnen uitoefenen.

Een overzicht van de voornaamste vraagstukken in onze hedendaagse samenleving, dichtbij en veraf, die even zovele uitdagingen vormen waarop wij als mensen en als politieke en maatschappelijke organisaties een antwoord moeten geven, dient vooraf te gaan aan een politieke strategie voor de zeventiger jaren. Als wij het profiel van onze maatschappij bezien, komt een aantal problemen op ons af waarvan wij er hier enkele willen aanduiden:

a. De problematiek van de arme landen: 20% van de mensheid beheerst 75% van het totale inkomen en 80% van de wereldhandel.

b. Het vraagstuk van oorlog en vrede, niet in het minst geaccentueerd door het balanceren op de rand van een kernoorlog. De mogelijkheid en bedreiging van een volledige zelfvernietiging der mensheid is reëel aanwezig.

c. De samenlevingsopbouw vraagt dringend onze aandacht. De staatkundige democratie is voor velen een doolhof; in andere maatschappelijke sectoren zoals het bedrijfsleven, het onderwijs, het specifieke welzijnswerk en de culturele sector, blijkt het democratiseringsproces slechts moeizaam op gang te komen.

d. Onze maatschappij is scheef gegroeid naar de technologische en economische kant. De kwalijke gevolgen worden steeds duidelijker, zoals de fundamentele verstoringen van het evenwicht in het milieu, het opraken van de natuurlijke hulpbronnen, de nadelen van de consumptiemaatschappij en het in de knel raken van bepaalde bevolgingsgroepen.

e. De humaniteit loopt, ondanks vooruitgang op vele terreinen, sterk gevaar. Wetenschap en research dreigen het menselijk leven en de menselijke geest autonoom te gaan beïnvloeden.

De gestalte van de toekomst is onzeker en onduidelijk, maar het is wel mogelijk bepaalde ontwikkelingstendenties te onderscheiden. In dit kader willen wij er vier noemen:

1. De territoriale schaalvergroting: de kernproblemen van de politiek blijken in toenemende mate een samenhang te vertonen met hetgeen zich in groter verband in andere landen afspeelt en onttrekken zich zowel aan het zicht van

de individuele burgers alsook aan de democratische besluitvorming.

2. De kwantitatieve schaalvergroting de politieke vraagstukken nemen in aantal toe, ook op nationaal niveau. Het is een ontwikkeling die ook wel geduid wordt met de trits: formele rechtsstaat (nachtwakersstaat) – welvaartsstaat – verzorgingsstaat. In de moderne, hoogontwikkelde samenleving is de omvang van de overheidszorg, kwantitatief, schier onbegrensd.

3. De toenemende afhankelijkheid van de verschillende sectoren van de samenleving blijken in toenemende mate een samenhang te vertonen. De gevolgen van wat zich in één sector afspeelt, planten zich voort in tal van andere sectoren. Maar ook omgekeerd moeten wij in tal van sectoren tegelijk maatregelen treffen, willen wij in één sector vooruitgang boeken.

4. Het versnellingsproces de maatschappelijke en politieke ontwikkelingen voltrekken zich in een steeds sneller tempo (voorbeeld: technologie).

De vier genoemde ontwikkelingen treden gelijk op. De vergroting van de problemen, de vermeerdering van de problemen, hun onderlinge samenhang en de snelle ontwikkeling gezamenlijk maken dat het zo moeilijk is een greep te krijgen op het verloop van de maatschappelijke ontwikkelingen. Moeilijk ook voor de overheid. Deze moeilijkheden worden nog aanmerkelijk verscherpt, wanneer we de genoemde ontwikkeling in verband brengen met een tweetal bepalende invloeden uit het geestelijk krachtenveld van deze tijd, invloeden die hun stempel drukken op de mentaliteit van de westerse mens, namelijk:

– het polarisatiestreven, in de zin van een doelbewust erop aansturen de eigen klasse-, groep-, nationale en raciale belangen door te zetten, des-

noods over de ruggen van anderen heen;

– een nog steeds diep verankerd vooruitgangsgeloof, d.w.z. het geloof dat in het kielzog van onze economische, technische en wetenschappelijke als vanzelf het echte geluk binnen ons bereik zal komen.

Staande in dit spanningsveld, voelen wij ons gedreven tot een beleid, dat tegelijk een appèl op het hart van ons volk inhoudt. Onze maatschappij is immers niet "vanzelf" naar de economische en technologische kant scheefgegroeid; daarachter heeft de stootkracht gezeten van een op ons eigen kennen en kunnen georiënteerde heilsv verwachting. De vraagstukken van oorlog en vrede en van de kloof tussen rijke en arme landen, hebben mede hun wortel in een egocentrisme, dat de oorzaak van het kwaad in de wereld steeds doet zoeken bij andere dan bij onszelf. Deze zelfrechtvaardiging wijzen wij af. Daartegenover willen wij stellen, dat wij de samenleving zien als een veelvormige gemeenschap van mensen, groepen en volken, die ten aanzien van elkaar een wezenlijke verantwoordelijkheid dragen en ook gezamenlijk verantwoordelijk zijn. En dat is een verantwoordelijkheid, die niet opgaat in het leveren van maximale technologische en economische prestaties.

Zo zien wij de taak van de overheid hierin gecentreerd: dat zij zich inzet voor de overwinning van het recht in nationale en internationale verhoudingen, en wel zo, dat de mensen in hun gezinnen, in hun werk en in al hun sociale relaties hun verantwoordelijkheid – voor de ander – kwijt kunnen.

Daarbij komt geen van de menselijke samenlevingsvormen het recht toe over de andere in die zin te heersen, dat daaraan geen eigen werk-, levens- en verantwoordelijkheidssfeer meer wordt toegekend.

Bepaalde centrale waarden zullen in een verantwoordelijke maatschappij

steeds meer gestalte moeten krijgen, waarbij wij denken aan de menselijke waardigheid, verdraagzaamheid, persoonlijke verantwoordelijkheid. Eenieder die politiek gezag of economische macht bezit, moet daarvan verantwoording afleggen aan God en aan diegenen, wier welzijn daarvan afhangt (Wereldraad van Kerken 1948).

Onze tijd vraagt om een democratisering van de democratie, hoe paradoxaal dat ook moge klinken. Wij staan na de eerste emancipatie, die plaatsvond in de vorige eeuw, voor de noodzaak van een nieuwe bevrijdingsbeweging, waarbij wij ons ervan bewust moeten worden dat wij in de samenleving niet machteloos behoeven te blijven. De democratie mag niet om hals worden gebracht door de grote machtsconcentraties, de vrijheren van onze tijd, en evenmin door saboterende en gewelddadig optredende minderheidsgroepen. Dat betekent ook dat de overheid de laatste verantwoordelijkheid heeft en deze in het belang van allen moet gebruiken, waarbij ervoor gewaakt moet worden dat diezelfde overheid niet verwordt tot speelbal van de machtsgroepen. De democratie mag ook niet worden uitgehouden ten gevolge van het feit dat de individuele mens geen of onvoldoende invloed heeft in de instellingen die voor een deel zijn leven en zijn werk bepalen.

Als wij bereid zijn onze handen te steken tussen de spaken van het wiel der menselijke geschiedenis, dan kunnen wij een greep op het gebeuren krijgen, dan kunnen wij pogen gerechtigheid te bewerkstelligen, dan kunnen wij ons richten op een verdere spreiding van verantwoordelijkheid, van macht, van bezit en van de cultuurgoederen. Het gaat er dus enerzijds om verantwoordelijkheid te geven aan de individuele mens in zijn persoonlijke levenssfeer en in de gemeenschappen waar hij leeft en werkt, en anderzijds om uitdrukking te geven aan onze verantwoordelijkheid voor de samenleving om ons heen, dichtbij en veraf, in het

heden en in de toekomst. Dat is de weg naar een verantwoordelijke maatschappij. Dat betekent, dat wij vooruit moeten lopen op de toekomst opdat wij de toekomst kunnen besturen, voorzover dat aan mensen mogelijk is.

De uitslag van de worsteling om een nieuwe samenleving tot stand te brengen wordt sterk bepaald door de keuze van de methoden. Wij kiezen met overtuiging voor een samenleving, die berust op de idee van de harmonie en de rechtvaardige afweging van tegengestelde belangen.

Dat betekent dat wij een maatschappe-

lijke orde afwijzen, die is gebouwd op tegenstellingen en conflicten, die de samenleving kapot scheurt in een strijd van allen tegen allen en niet **alle** deelbelangen tot hun recht laat komen. Dat zou de maatschappelijke jungle van de moderne tijd worden. Slechts de eerste weg zal naar onze diepste overtuiging kunnen leiden tot meer geluk voor de mens. Daartoe moeten wij in bepaalde sectoren van onze samenleving nieuwe wegen inslaan. Wij willen thans enkele wegwijzers plaatsen op een aantal deelterreinen waar wij tot andere verhoudingen moeten komen.

III. Internationale vraagstukken

De menswaardigheid van het bestaan wordt ondermijnd door verschijnselen en verhoudingen ook buiten onze landsgrenzen. Wij moeten ons grote financiële inspanningen getroosten voor de opbouw van een militair apparaat dat voldoende afschrikwekkend is om dezelfde machinerie van de andere partij in bedwang te houden, en daardoor worden wij ook verhinderd om ons met inzet van alle krachten te wijden aan de oplossing van de beide andere grote mondiale vraagstukken, nl.: de toenemende welvaarts- en welzijnskloof tussen de rijke en arme landen en de verontreiniging van het milieu.

De verdediging van onze vrijheid en daarmee de zorg voor de instandhouding van de menswaardigheid van het eigen bestaan belet ons om volledig ernst te maken met het scheppen van een betere situatie voor de minder bedeelde mens, en om de bedreigingen af te wenden, die voortvloeien uit onze eigen handelswijze en niet van buitenaf afkomstig zijn. Een evenwichtige en wederzijdse afbouw van de bestaande wapensystemen zal ons in staat stellen ook meer aandacht en middelen te besteden aan de welvaarts-kloof en de

milieuproblematiek. Enerzijds duurt de bewapeningswedloop tussen Oost en West steeds voort ondanks de ontwapeningsbesprekingen en een groeiend inzicht aan beide kanten in elkaars bedoelingen, maar anderzijds wint ook het inzicht veld, dat de andere genoemde vraagstukken ons voortbestaan bedreigen en onze aandacht opeisen.

Wij moeten ons voortdurend inspannen om over de muren tussen Oost en West heen te kijken en trachten elkaar te vinden door het IJzeren Gordijn heen, "niet onderhandelen uit vrees, maar ook niet bevreesd zijn om te onderhandelen" (J. F. Kennedy). Daarbij zullen wij kritisch staan ten opzichte van situaties waarin mensenrechten geschonden worden, zowel in Oost als in West. Een grotere vrijheid in Oost-Europa kunnen wij hopelijk positief beïnvloeden door bereidheid tot samenwerking in plaats van door het aannemen van een onvruchtbare starre houding. Enerzijds zullen de ideologische en machtstegenstellingen in de wereld ten volle ernstig genomen moeten worden. Anderzijds kan en behoort ons inziens het gewicht van die tegenstellingen te worden gerelativeerd als gevolg van het

feit, dat de mensheid als geheel zich in toenemende mate ziet geplaatst voor gemeenschappelijke problemen, waarbij met name valt te denken aan de milieu- en ontwikkelingsproblematiek. De bestrijding van de milieuverontreiniging is een taak waarvoor alle landen, maar met name de technisch hoogontwikkelde staten staan en daarbij is het onverschillig welke staatsvorm of maatschappijstructuur zij hebben. Waar samengewerkt kan worden, moeten wij initiatieven nemen, telkens zoekend naar wat Oost en West bindt, kritisch en standvastig, maar wel ervan bewust, dat wij elkaar nodig hebben om de grote bedreigingen tegemoet te treden. Hetzelfde geldt voor het dichten van de welvaarts kloof tussen de Noordelijke en Zuidelijke helft van de wereld, waarbij het voor ons overduidelijk moet zijn, dat de economische groei zoals die vandaag optreedt de absolute kloof tussen de rijke en arme landen onverbiddeijk wijder maakt (rapport van de Club van Rome, blz. 47).

Het Noorden heeft een sociale hypotheek ten opzichte van de Zuidelijke helft van de wereld en dat betekent globaal gesproken:

a. Hulp door een toenemend gedeelte van het eigen nationale inkomen ter beschikking te stellen aan de ontwikkelingslanden.

b. Ingrijpende wijzigingen in de eigen economische structuur, ondanks de grote offers die dat zal vragen. Nederland zal in het EEG-overleg een hard punt moeten maken van wijzigingen in de EEG-tariefstructuur en in de wereldarbeidsverdeling, voorzover die steunt op discriminerende rechten ten aanzien van de importen uit de ontwikkelingslanden. Handel is de tweelingbroer van de hulp.

c. Mentaliteitsbeïnvloeding waarbij de solidariteit en de gemeenschapsverantwoordelijkheid op wereldniveau de

plaats innemen van het enge nationalisme ook op dit terrein.

d. De erkenning dat hulp, handel en mentaliteitswijziging veelal onvoldoende zullen zijn als in een aantal ontwikkelingslanden de interne structuur en de bezitsverhoudingen niet ingrijpend gewijzigd worden. Dit laatste kan ook tot onze zorg gaan behoren. Wij begrijpen dat soms, ten einde raad, revolutionaire krachten in een verstrikte maatschappij de Gordiaanse knoop moeten doorhakken. Wij voegen hieraan toe, dat wij in revolutie als zodanig geen innerlijke garantie zien voor een betere toekomst, en verslaving aan revolutie-ideologieën afwijzen.

De reeds bestaande vormen van Europese samenwerking dienen met kracht te worden voortgezet en versterkt. In een tijdperk van steeds toenemende ontoereikbaarheid van de nationale bevoegdheden is deze samenwerking dringend geboden. Als einddoel van de samenwerking binnen de Gemeenschap van de Zes (Tien) dient gesteld te worden een politieke unie met daadwerkelijk bovennationaal gezag. Het is echter van het grootste belang dat de Gemeenschap zich niet exclusief en in zichzelf gekeerd opstelt, noch tegenover de overige landen van de Westelijke samenleving, noch tegenover de andere groeperingen in de wereld. Slechts dan kan van anderen worden verwacht dat zij deze vorm van samenwerking respecteren en aanvaarden. Daarnaast is het van belang dat het besluitvormingsproces binnen de Gemeenschap langs democratische weg tot stand komt en wordt gecontroleerd. Wordt op dit gebied geen vooruitgang geboekt, dan zal de onvermijdelijke schaalvergroting gepaard gaan met 'n toenemende vervreemding van de burger van het politieke leven.

Tenslotte zal gestreefd moeten worden naar een versterking van de organisatiepatronen en een uitbreiding van de

bevoegdheden van organen op wereldniveau. Het aantal problemen dat slechts op wereldwijd vlak effectief kan worden bestreden, neemt steeds toe, terwijl voorts de onrechtvaardigheden,

die aan de bestaande economische, sociale en politieke mondiale structuren inherent zijn, slechts door een gemeenschappelijke krachtsinspanning kunnen worden overwonnen.

IV. Harmonische groei

De mens streeft nog steeds naar voortdurende en dikwijls versnelde groei. Groei van bevolking, groei van het in bezit nemen van land, groei van productie, groei van consumptie.

Hierbij neemt die mens maar blindelings aan dat zijn omgeving zo'n expansie toelaat en dat wetenschap en techniek de belemmeringen wel zullen wegnemen. Wetenschap en techniek overtuigen ons vandaag echter van het tegendeel. Wij worden ons daarom hoe langer hoe meer bewust van de kwantitatieve grenzen van ons milieu en van de tragische gevolgen van een chaos die zal ontstaan wanneer de groei op deze wijze onbeperkt doorgaat. Daarom is een fundamentele herziening van het menselijk gedrag, voorzover dat gevangen zat en zit in het geloof aan onbepaalde expansiemogelijkheden, noodzakelijk. Een snel en radicaal herstel van de uit het evenwicht gebrachte wereld is de grote taak waar de mensheid nu voor staat. Daartoe is vooral nodig het inzicht dat de echte persoonlijke vrijheid slechts mogelijk is in de gebondenheid aan onze opdracht rentmeester over de natuur te zijn; een natuur waarvan we als mens ook zelf deel uitmaken. Het zou misbruik van vrijheid zijn, d.w.z. onvrijheid, om daarmee geen rekening te willen houden. Het gaat er dan ook om die overtuiging van vrijheid in de beperkingen zoals wij die thans ervaren, over te brengen. Op de grondslag van vrijheid, in deze zin verstaan, moeten structuren worden gebouwd om nieuwe processen van beheersing gestalte te geven. Hierbij

zullen de volgende basisgegevens een grote rol behoren te spelen:

– Het welzijn van de mens is sterk afhankelijk van een gezond evenwicht in het ingewikkelde systeem van onderlinge betrekkingen die de gehele wereld omspannen. Daarom zijn internationale regelingen onontbeerlijk.

– De mens, nu toegerust met voldoende vermogen aan kennis en inzicht, bepaalt in principe zijn eigen toekomst, ten goede of ten kwade, ten gunste van een welvarende minderheid of ten gunste van een sterk achtergebleven meerderheid. Dit potentieel verplicht hem de consequenties van zijn huidig doen en laten van tevoren door te denken en meer dan voorheen af te wegen.

– Een grotere onderlinge afhankelijkheid van economische en sociale aspecten is wezenlijk voor de toekomst van de mens.

– Dit alles vereist een hernieuwde bezinning op de maatschappelijke prioriteiten en een herwaardering van ons sociaal gedrag, van onze waarden en van onze maatschappelijke instellingen onder druk van deze problematiek. In ons streven naar een verantwoorde maatschappij dienen vooral veel aandacht te krijgen: een nieuwe plaatsbepaling van de economie, een afremming van de bevolkingsgroei en een "schoon" milieu.

a. Een heroriëntering van de economie

zal in de eerste plaats moeten betekenen een kritische bezinning op het postulaat van de economische groei, nog altijd een der voornaamste doeleinden van de Westerse ondernemingsstructuur. De onafgebroken Sinterklaasavond, die begon met de industriële revolutie, heeft steeds nieuwe verrassingen gebracht, die in talloze gevallen het leven verrijkt en aangenamer hebben gemaakt. Wij worden ons er nu echter steeds meer pijnlijk van bewust, dat de kwaliteit van ons bestaan daalt. Gezondheid, verkeer, eenzaamheid, psychische problemen, misdadigheid, agressie, vervuiling en lawaai zijn enkele trefwoorden die duidelijk illustreren dat, ondanks de grote vooruitgang van de produktie, het welzijn steeds meer vragen oproept. De lange economische groei heeft schier eindeloze keuzemogelijkheden tot stand gebracht. De welstand is vermeerderd, maar het welzijn lijkt verminderd te zijn. Mishan vraagt zich af of wij niet zien dat naarmate het vloerkleed van de keuzemogelijkheden zich voor onze voeten ontrolt, het zich achter ons weer even snel oprolt.

Harmonische groei betekent op zichzelf niet dat wij de economische groei of de verhoging van onze welvaart moeten stop zetten, maar wel dat wij de groei en de welvaartsverhoging zoals wij die tot nu toe berekenen en beleven een halt moeten toeroepen (rapport van de commissie-Mansholt, blz. 22).

Dit zal verregaande consequenties hebben: enerzijds verbetering van het welzijn, maar anderzijds weinig ruimte voor de toeneming van het besteedbare gemiddelde inkomen per hoofd van de bevolking in de komende jaren. Deze elementen zijn belangrijke bouwstenen bij de noodzakelijke formulering en uitvoering van een zo doeltreffend mogelijk inkomensbeleid, gericht op de verdere verkleining van de nog steeds te grote inkomens- en vermogensverschillen in ons land.

Harmonische groei betekent dat wij uit

de steeds doorgaande draaimolen van de ongebreidelde produktie-uitbreiding weg moeten. Het betekent een beleid van de overheid, waardoor alle economische processen zich hebben te voltrekken binnen de grenzen zoals die op langere termijn zijn bepaald door de beschikbaarheid van onvervangbare grondstoffen (waaronder energie) en door onherroepelijke drempelwaarden met betrekking tot de kwaliteit van ons leefmilieu.

Parallel daarmee gaat het streven om die economische activiteiten geleidelijk af te remmen die gekoppeld zijn aan de Westerse welvaarts groei en uit dien hoofde een te groot beslag leggen op schaarse grondstoffen en de kwaliteit van het leefmilieu. Expansie van schone en terugdringing van vervuilende en grondstof uitputtende economische activiteiten is het wachtwoord. Soms betekent dit ook de weg van de directe overheidsdeelneming bij die economische activiteiten die gericht zijn op milieuzuivering en hergebruik, terwijl het feit dat lucht en water eigenlijk geen vrije goederen meer zijn vragen oproept met betrekking tot benutting, concessiebetaling en regulering.

Belangrijk is verder het verlengen van de levensduur van op de markt gebrachte goederen, het voorkomen van verspilling, en een versobering in het aanbod door een terugdringen van "onnodige" variaties (luxe) van produkten. In dit kader moet worden nagegaan hoe de overheid het op de markt brengen van produkten effectief kan beïnvloeden en reguleren.

Versobering kan verder bereikt worden door de materiële consumptie te verminderen ten gunste van meer immateriële zaken zoals onderwijs, vorming, cultuurgoederen etc. De voedselproduktie dient, om de wereldvoedselcrisis te bestrijden, een hoge prioriteit te krijgen. Daarbij zijn oogstvergroting zonder schade aan het milieu, hogere produktie van proteïne, betere opslag- en bewaarmogelijkheden van essentiële betekenissen.

Uit dit alles moge blijken, dat hier een grote taak ligt voor de overheid als de representant van de publieke rechtsgemeenschap. Er is planning voor de vergroting van het welzijn nodig om de genoemde langere termijndoelinden te kunnen verwezenlijken. Daarnaast moet deze planning echter ruimte laten voor scheppingskracht, decentralisatie, vindingrijkheid en een zinvolle wedijver. Zij zijn noodzakelijk voor een daadwerkelijke vooruitgang en voor het vinden van nieuwe wegen. Een grotere planning en een toenemende gemeenschapsverantwoordelijkheid strijden niet met de eerbiediging van een principiële persoonlijke vrijheid, maar veronderstellen die juist, omdat wij de menselijke creativiteit behoeven om deze nieuwe wegen te vinden. In het algemeen moeten wij ons realiseren dat concentratie van beslissingsbevoegdheden grote nadelen met zich mee kan brengen. Dat hebben wij in Oost-Europa kunnen zien. Wij moeten de vrijheidsmarge dus zo groot maken als verenigbaar is met de doeleinden op termijn.

Wij staan voor de opdracht om uit de ongeorganiseerde veelvormigheid van vandaag een welgeordende en gerichte samenleving voor de toekomst te scheppen. Vergelijkbaar met de wijze waarop we eertijds onze steden en provincies hebben geordend tot een nationale staat, zo moeten we ook thans onze economische orde zodanig inrichten, dat alle groepen en machtscentra in onderling verband bij hun activiteiten verder kunnen reiken dan de enkele bevrediging van hun afzonderlijke belangen. Het wordt een vraagstuk en een waagstuk voor de verantwoordelijke maatschappij waarnaar wij streven hoe wij de machten kunnen integreren en aanvaardbaar kunnen maken binnen een samenleving, die ons voor ogen staat. Die samenleving moet democratisch zijn en dat betekent enerzijds strijd tegen elke vorm van ongecontro-

leerde macht en anderzijds verantwoordelijkheid van allen binnen de eigen groep.

b. De bevolkingsgroei is exponentieel van aard. In percentages uitgedrukt, is de toename van de wereldbevolking de laatste decennia plm. 2% per jaar, in de ontwikkelingslanden zelfs plm. 2,5% per jaar. Een algemene gedachte, die steeds meer gaat leven is dan ook dat een voortgezette, ongeremde bevolkingsgroei, in combinatie met een steeds grotere vraag naar grondstoffen, de aarde met uitputting bedreigt, althans met uitputting van bepaalde niet vernieuwbare hulpbronnen. De na ons komende generaties zullen hierdoor geen behoorlijke levenskansen meer hebben. Ook daarom kunnen en mogen wij de hierin opgesloten dreiging niet naast ons neerleggen. De aan de gang zijnde ontwikkeling m.b.t. de wereldbevolkingsgroei dwingt ons tot het opnieuw overwegen van de grondvragen van het menselijk bestaan, tot een hernieuwde bezinning op de heerschap van de mens over de aarde. Een actieve bevolkingspolitiek vraagt voor alles om een andere mentaliteit – evenzeer als een milieubeleid staat of valt met een mentaliteitswijziging bij producenten en consumenten alsmede bij overheidsinstanties. Om deze te bereiken zal bij een eigentijdse aanpak in het overheidsbeleid allereerst aandacht dienen te worden gegeven aan het terrein van het onderzoek. Het bevolkingsvraagstuk kan niet geïsoleerd worden beschouwd. Het is zeker niet verantwoord uitsluitend van een beperking van de bevolkingsgroei alle toekomstige heil te verwachten. Wij dienen ons sterk te maken voor een overheidsbeleid, dat alle groeifactoren in hun complexe samenhang voor ogen houdt, en hierop een samenstel van maatregelen afstemt. Aan de hand van de resultaten van onderzoek dient een optimale verbreding van deze kennis onder de bevolking sterk te worden bevorderd, opdat

ook de individuele mens bij zijn handelen op de juiste wijze rekening kan houden met de ontwikkeling van de bevolking en de andere groeifactoren, als ook met de hieruit te trekken consequenties.

Wij zijn van mening dat de overheid t.a.v. de voorlichting door de particuliere organisaties en de hieruit voortvloeiende methoden van geboorteregeling en -beperking voorwaarden dient te stellen, opdat de ethische grenzen niet zullen worden overschreden. Door deze voorlichting mag de mens als mens niet worden ontluisterd.

Naar onze mening zal in deze voorlichting centraal moeten staan de persoonlijke vrijheid en verantwoordelijkheid van elke individuele mens en derhalve ook van de ouders voor de omvang van hun gezin. Elke maatregel die de beslissing omtrent de grootte van het gezin aan de ouders onttrekt, is in beginsel onaanvaardbaar.

Dat neemt niet weg, dat deze verantwoordelijkheid en dit onvervreembare recht niet los kunnen worden gezien van de rechten van de komende generaties op lichamelijke, maatschappelijke en geestelijke gezondheid. Zij hebben eveneens recht op een leefbaar bestaan en het is evenzeer onze verantwoordelijkheid en taak om de aarde zo in te richten, dat dit straks metterdaad nog mogelijk is. In dit kader past het dringend, bijkans dwingend appèl om een bijdrage te leveren, ieder voor zich en allen tezamen, tot een beperking van de totale groei van de wereldbevolking zonder dit concreet voor elk ouderpaar in een aantal vast te leggen. Wij bepleiten daarom het uitbouwen van de voorlichting over geboorteregeling en -beperking via daartoe geëigende organisaties.

Een onderdeel van het bevolkingsvraagstuk, waar zowel mondiaal als

nationaal en regionaal concrete maatregelen verlangd worden, is de bevolkingsspreiding. De overheid doet dit door stimulerende of afremmende maatregelen inzake werkgelegenheid, sociaal-cultureel klimaat en een actief spreidings- en migratiebeleid etc. Aan de andere kant moet de overheid preventieve controle uitoefenen op vestiging en uitbreiding van industrieën en bedrijven in streken waar de grenzen van de ruimte genaderd zijn.

c. Met betrekking tot het milieu, in de meest brede zin van het woord, zullen in de wet vastgelegde en onaantastbare drempelwaarden dienen te worden geëerbiedigd, die zo nodig door verbodsbepalingen, sluitingen en directe productie- en verkeersaanwijzingen zullen moeten worden veiliggesteld. Verder zal het wetenschappelijk onderzoek, dat tot nu toe bijna altijd op onbeperkte groei gericht was, meer gericht moeten worden op milieubehoud, op het ecologische evenwicht, op "kringloop"-processen en op vervuiling-ervangende methodieken en processen.

Bovenal zal er een fundamentele verandering in de mentaliteit van de mensen tot stand gebracht moeten worden. Het grootste gevaar in onze mentaliteit zit, zoals gezegd, in de expansiedrift, in het te hoge levenstempo, in de sterke drang naar welvaartstoename. We moeten hier, in het kader van een humanisering van de veranderingsprocessen, niets minder dan een bekering nastreven. Het gaat om een verandering van de gezindheid, die ertoe moet leiden, dat we ons niet meer primair richten op produktie en consumptie, maar op het bevorderen van een meer menswaardig bestaan door een verdere geestelijke ontplooiing, een scheppen van zinvolle arbeid en een werkelijke democratie.

Met andere woorden: het gaat om het bevrijden van mensen en groepen uit het materialisme tot een daadwerkelijk dienen van de ander.

V. De mens en zijn ontplooiingsmogelijkheden

De technologische ontwikkeling heeft (in de rijke landen) de mogelijkheden tot steeds veelzijdiger ontplooiingskansen gegeven. Het accent is echter sterk komen te liggen op de materiële bestaanszekerheid en de particuliere consumptie.

Voor een evenwichtige ontplooiing van mens en maatschappij zijn naast materiële en sociale bestaanszekerheid de geestelijke toerusting, de culturele en creatieve ontwikkeling en de mogelijkheden tot het dragen van medeverantwoordelijkheid even belangrijk. Een van de problemen van deze tijd is een onderwaardering van deze aspecten. Noodzakelijk is een culturele of welzijnsrevolutie in die zin dat er meer aandacht komt voor de niet-materiële aspecten van het bestaan, voor geestelijke verrijking van alle mensen en voor participatie en spreiding van verantwoordelijkheden. Daarbij zullen we moeten erkennen dat voor de nieuwe tijd niet het materiële de onderbouw zal zijn voor het geestelijk welzijn, maar veeleer omgekeerd, namelijk dat een welzijnsrevolutie noodzakelijk is voor het (materiële) voortbestaan van onze samenleving. Grotere aandacht voor de welzijnsproblematiek en een versterking van de actieve cultuurbeoefening in brede lagen zullen vitale tegenwichtschepende krachten blijken tegen de vermaterialisering van onze consumptiemaatschappij, die nog verscherpt wordt door soms agressieve en misleidende reclame. Het "de mens leeft niet van brood alleen", moet ook hier een maanwoord zijn.

a. Daartoe is een beleid nodig, dat onder meer gericht is op een betere structurering van de bijzondere welzijnsbehartiging zoals dienstverlening en preventie, samenlevingsopbouw,

culturele ontwikkeling, vormings- en jeugdwerk, recreatie en sport. Gestreefd moet worden naar een samenhangend systeem van welzijnsbeleid dat gericht is op de mens in zijn totaal menselijk welbevinden en dat ertoe zal leiden dat de mens in de maatschappij beter zijn weg kan vinden. Dit houdt echter accentverschuiving binnen het nationaal inkomen in ten gunste van welzijnsactiviteiten.

Daarnaast moeten we aandacht geven aan een verandering van de doelstellingen van onderwijs en vormingswerk. In het gehele onderwijs zal minder de nadruk moeten worden gelegd op het vergaren van kennis en de prestatie-moraal, maar zal veeleer prioriteit gegeven moeten worden aan het aankweken van begrip, aan de vorming van de persoonlijkheid, aan creatieve ontwikkeling en zal de nadruk gelegd moeten worden op de vaardigheid om zelfstandig kennis en informatie te selecteren, te ordenen en te gebruiken. Bovenal, naarmate kennis sneller verouderd en de maatschappij sneller verandert, wordt de noodzaak van het leren leven en een gestage vorming (éducation permanente) nijpender. Het beleid t.a.v. onderwijs en vorming buiten schoolverband moet daarom, met respect voor levensbeschouwelijke verscheidenheid, worden geïntegreerd en in één plan verenigd.

Vormingsactiviteiten moeten met name ook op groepen worden gericht, die in de knel zijn geraakt of dreigen te raken (ouder wordende mens, werkende jongeren, werkers in bepaalde bedrijfstakken, etc.).

Voorts zal het onderwijs op de beslissende punten en bij de doorgangssluis (met name kleuter- en basisonderwijs) zodanig moeten worden veranderd, dat

meer kinderen uit de lagere milieus voortgezet onderwijs gaan volgen.

b. Een verantwoordelijke maatschappij vereist dat degenen, die beslissingen nemen, gecontroleerd kunnen worden door degenen, die van die beslissingen afhankelijk zijn. Dit geldt ten aanzien van de besluitvorming zowel op politiek als op economisch en cultureel-maatschappelijk terrein. De grotere machtsconcentraties en de erkenning van de werknemer als mondigde en verantwoordelijke mens doet de behoefte aan verdere medezeggenschap groeien. Naar onze overtuiging mogen economische macht en arbeid niet worden gezien als soevereine rechten van individuele personen, maar dragen zij het karakter van de mens gegeven mandaten, die de morele verplichting tot verantwoording jegens anderen in zich bergen. Dat betekent spreiding van macht, ook in het sociaal-economisch leven. Dat moet er in ons productiesysteem toe leiden dat de mensen, die tezamen de onderneming vormen, de bevoegdheid hebben om te beslissen over alle grote aangelegenheden die voor de onderneming van wezenlijke betekenis zijn. Samenwerking en deelgenootschap zijn de hoekstenen voor de verhoudingen in het moderne bedrijfsleven. Daarbij zullen de belangen van **alle** deelgenoten tot hun recht moeten komen, het beleid in grote lijnen gezamenlijk moeten worden bepaald en de verdeling van de opbrengst als een gemeenschappelijke taak moeten worden beschouwd. Verantwoordelijkheid naar binnen, maar ook naar de gehele gemeenschap en het totstandbrengen van geëigende vormen om de gemeenschapsverantwoordelijkheid t.o.v. onze grotere ondernemingen gestalte te geven. Daarin is van tweerichtingverkeer sprake, namelijk van de onderneming naar buiten en van de samenleving naar de ondernemingen. Mede in verband met de actuele ontwikkeling willen wij hier noemen het recht van marginale toetsing van de overheid

bij samenvoeging van ondernemingen en het openen van een permanente onderzoeklijn ten aanzien van fusies.

c. Door de snelle ontwikkeling in onze maatschappij en de schaalvergroting is de noodzaak van planning en coördinatie door overheid en particuliere organisaties toegenomen en wordt ook de noodzaak van overdracht van bevoegdheden naar internationale organen groter. Daarnaast is echter onze samenleving zo ingewikkeld geworden, dat vele burgers zich verloren voelen. Zij bemerken, dat talrijke communicatiekanalen dichtgeslibd zijn, zij ervaren de overheid als een vijandige macht, zij raken verdwaald in onze maatschappelijke doolhof, het geloof in de democratische staatsvorm kwijnt weg en een mentaliteit overheerst, die aangeduid kan worden met een variatie op het woord van Lodewijk XIV: "De staat, dat ben ik niet!". Deze aderverkalking van de democratie uit zich onder meer in frustratie, agressie, wanhoop en apathie, het dynamiet onder de democratische orde.

Het is de hoogste tijd, dat wij ons hiertegen teweer stellen, weg uit de Kafka-maatschappij, waarbij het doel moet zijn om de staat te vermenschelijken in plaats van de mens te "verstatelijken". Hierbij kunnen wij denken aan verregaande decentralisatie van bestuur, die aansluit bij vele nieuwe inzichten waarbij de kleinere eenheden meer kansen krijgen, het zoveel mogelijk toevertrouwen van taken aan maatschappelijke organisaties, grotere doorzichtigheid en aan instituten zoals een ombudsman. Betere planning, doelgericht onderzoek en internationale samenwerking passen ook in dit kader, evenals een breed geschakeerde pers, waarvan het behoud van essentiële betekenis is voor ons democratisch bestel.

Deze nieuwe vormen in onze staatkundige orde zullen er ook toe leiden, dat wij niet belanden in de situatie van het klassieke Sparta, waar de politieke dis-

cussie en besluitvorming meer een test van de stembanden dan een proces van elkaar redelijk overtuigen waren.

Deze wijzigingen in de democratie kosten geld en moeite, maar het is een investering met het hoogst denkbare rendement, namelijk het geluk en de vrijheid van de individuele burgers.

d. De steeds verdergaande ontwikkeling van techniek en wetenschap, van economische expansie en planning, bergen vele gevaren van dehumanisering in zich. De strijd dient aangeboden te worden tegen elk streven om de mens te gebruiken als voorwerp van economisch, technisch en wetenschappelijk handelen. Hiervoor een viertal richtingwijzers:

– De individuele consument staat betrekkelijk zwak tegenover de producerende grootmachten en reclame, waarbij het suggestieve element op de voorgrond treedt. Tegenkrachten kunnen zijn: betere voorlichting, het werk van consumentenorganisaties en een reclamewetgeving, die ingaat tegen die vormen van reclame die de mens proberen te maken tot een egocentrische consumptiegenieter.

– De persoonlijke levenssfeer wordt direkt bedreigd door anonieme machten in onze samenleving. De bescherming van de privacy zal ons dan ook in toenemende mate ter harte moeten

gaan, vooral nu de technische mogelijkheden om de persoonlijke intimiteit binnen te dringen, enorm zijn toegenomen.

– Te weinig wordt nog nagedacht over de ethische gevolgen van ontwikkelingen op medisch en technisch gebied, waardoor de mens speelbal kan worden van medisch en wetenschappelijk handelen. Aan dit handelen zullen grenzen moeten worden gesteld. Grenzen, die moeten worden bepaald door de opvatting dat de mens uniek is met een eigen verantwoordelijkheid voor leven en handelen, uniek omdat hij het kostbaarste uit de Schepping is.

Deze opvatting verdraagt zich niet met het psychisch en genetisch manipuleren van mensen, van isolering van het biologische in de mens van het volledig mens-zijn.

In dit verband willen wij er ook op wijzen, dat bij het trekken van grenzen de bescherming van morele waarden niet mag worden uitgezonderd. Ook hier behoudt de overheid een taak, ondanks veranderde opvattingen rond sexualiteit en erotiek, een taak, waarbij uiteindelijk de persoonlijke verantwoordelijkheid en het individuele geweten een belangrijke rol moeten spelen.

– Wetenschap en techniek zijn niet waardenvrij, maar moeten de leefbaarheid van het bestaan, het welzijn van mens en samenleving helpen bevorderen. Een wetenschapsbeleid dient hierop gericht te zijn.

VI. Het karakter van de nieuwe organisatie

Wij hebben heel kort enkele kenmerken van onze maatschappij gegeven, die even zovele probleemgebieden zijn, en wij hebben enkele wegwijzers geplaatst, die verdere diepteboringen behoeven.

Zelfs uit deze summiere schets zal duidelijk zijn welk een grote taak ons wacht om verhoudingen en structuren diepgaand te wijzigen. Onze nieuwe politieke organisatie wil

haar bijdrage leveren, waarbij het Evangelie een uitdaging, een opgave en een gave tegelijk is: een **uitdaging**, die een antwoord vraagt ook in de politiek; een **opgave**, die een bijzonder licht werpt op ons leven en onze samenleving en zijn absolute eisen stelt; een **gave**, waarin de vitamines en de moed kunnen worden gevonden om te bouwen aan nieuwe maatschappelijke verhoudingen. Het Evangelie is daarbij uniek, maar het is niet exclusief, dat wil zeggen het is niet ons bezit, wij mogen het niet monopoliseren. Het is geen landkaart, maar het is veeleer een kompas dat de richting aanraadt. Wij waarden en hopen dat velen in ons volk met hun eigen bezieling het antwoord dat wij moeten geven mee willen bepalen, kritisch willen beoordelen en dat zo velen tot dezelfde politieke opstelling kunnen komen. Het antwoord, dat onze organisatie wil geven, heeft niet de pretentie de waarheid te zijn, maar wel een poging daartoe ondanks alle voorlopigheid en betrekkelijkheid waarbij wij de twijfel niet willen uitbannen, omdat de twijfel zuivert, en waarbij we weten dat er een kloof bestaat tussen wat wij willen en wat mogelijk is.

Het samenbindend element en het herkenningspunt zijn onze politieke strategie, ons actieprogramma en ons beleid, zoals wij die als antwoord aan de Evangelische oproep blijvend vorm willen geven. Onze organisatie is echter niet een godsdienstig genootschap, maar een politieke organisatie, en wij richten ons dan ook tot het gehele volk en derhalve niet tot een bepaalde kerkelijke of maatschappelijke groepering.

Wij vertrouwen dat velen zich in onze politieke opstelling zullen herkennen of zich daardoor aangesproken zullen voelen.

Programma's alleen zijn niet bepalend. Daarnaast is de mentaliteit van grote betekenis. Daaruit moet nog meer het voorhoedekarakter van een partij blij-

ken. Welnu, wij vinden dat wij bereid moeten zijn steeds de maatschappij en onszelf voor de spiegel te zetten en te herwaarderden, ervan uitgaande dat geen oplossing blijvende betekenis heeft en een programma-codificatie heeft, waarbij wij voortdurend de moed willen opbrengen om te veranderen en bestaande structuren kritisch te bezien. Juist in de vernieuwing ligt het behoud van de centrale waarden, die wij telkens opnieuw moeten vertalen en dat betekent een organisatie, die dynamisch en toekomstgericht werkt aan de vraagstukken in het kader van het algemene welzijn en derhalve niet ten dienste van een bepaalde groep, maar voor de gehele samenleving en voor ons gehele volk.

Behalve de eerder genoemde kenmerken willen wij erop wijzen, dat de politieke organisatie modern moet worden ingeplant in de bevolking zelf. Bij velen bestaat wantrouwen tegen de politieke partijen en wordt hun betekenis in toenemende mate betwist. Onze organisatie zal dat inplanten aan de basis vanaf het begin ter hand moeten nemen. Daarbij zal een andere tijdsindeling van het parlementaire werk en een regionale verdeling van de volksvertegenwoordigers en de bestuursleden gericht moeten zijn op en moeten bijdragen tot een betere en meer rechtstreekse verbinding met het grondvlak. Wellicht is de indeling in gewesten daarvoor een uitgangspunt. Een grotere partij kan meer mankracht en outillage daarvoor beschikbaar stellen en zij zal dan op pad moeten gaan om het beleid voor te lichten en uit te leggen, om terug te koppelen naar de kiezers en om contacten met actiegroepen op te nemen om de daar levende ideeën op te zuigen, te kanaliseren, te geleiden en zo mogelijk tot gelding te brengen. Een brede politieke combinatie kan zo een vitale bijdrage leveren tot een levende democratie en er door organisatorische maatregelen toe bijdragen dat ongelooft omgezet wordt in vertrouwen en dat

twijfel vervangen wordt door hoop.
Onze nieuwe politieke organisatie wil:

- bij voortdurende uitdaging van de Evangelische oproep beantwoorden;
- zich richten tot ieder in ons volk zonder onderscheid naar geloofsovertuiging of maatschappelijke groepering;

- zich inzetten voor ons **gehele** volk;
- herkenbaar zijn in haar politieke strategie en beleid;
- een voorhoedementaliteit uitdragen;
- zich op moderne wijze inplanten aan de basis.

VII. De vormgeving

In welke organisatievorm moet onze politieke wilsuiting gestalte krijgen?

Tegen de achtergrond van de reeds bestaande mate van homogeniteit, zowel in de gegroeide plaatselijke, regionale, parlementaire en partijpolitieke samenwerking als in deze strategienota, richten wij ons op de vorming van één partij.

Wij bepleiten daarom, zodra de partijen in positieve zin een principe-uitspraak hebben gedaan, een gemeenschappelijk bestuursorgaan met daadwerkelijke bevoegdheden in het leven te roepen, dat aan de verdere ontwikkeling op de weg naar één partij leiding kan geven, en een gezamenlijke presentatie (verschijningsvorm) aan de kiezers kan voorbereiden en begeleiden. In dit kader geven wij voor de verkiezingen van 1975 de partijen in overweging met één lijst uit te komen, hetgeen uiteraard ook één fractie betekent.

Wij willen duidelijk onderstrepen dat de samenwerkingsvorm werkelijk iets nieuws behoort te zijn, waardoor een nieuw élan kan worden opgeroepen en duidelijk kan worden gemaakt dat wij niet drie oude partijen bundelen, maar als een nieuwe organisatie een appel doen op ons gehele volk, hetgeen ook de onderliggende filosofie van deze strategienota is. Deze elementen moeten in ieder geval in de nieuwe organisatie worden teruggevonden. Wij zijn daarbij van mening dat de vorm voor de nieuwe

organisatie zodanig behoort te zijn dat ook mensen, die niet tot ARP, CHU en KVP behoren, zullen meedoen.

Om het denkproces in deze te bevorderen willen wij hier een suggestie naar voren brengen.

Samen met de vorming van het gemeenschappelijk bestuursorgaan zouden de drie samenwerkende partijen een nieuwe politieke combinatie kunnen oprichten, een christendemocratische beweging. De leden van de ARP, CHU en KVP zouden dan via hun partijen lid van deze combinatie kunnen worden, terwijl anderen rechtstreeks zouden kunnen toetreden. Een dergelijke nieuwe politieke combinatie, die van de hier geschetste strategie uitgaat en de eerder aangegeven karaktertrekken vertoont, zou een bijdrage kunnen geven aan een vernieuwing in het politieke krachtenveld.

De politieke organisatie zoals die ons voor ogen staat, doet een beroep op een ieder, zonder onderscheid, om mee vorm te geven aan de opdracht die wij in grote lijnen hebben aangeduid, en die in een werkprogramma voor een bepaalde periode nader moet worden uitgediept. Politieke strategie, het actieprogramma en het daadwerkelijk beleid tezamen moeten ertoe bijdragen, dat de problemen van vandaag de verworvenheden van morgen kunnen zijn, op weg naar een verantwoordelijke maatschappij.

Een variabel werkprogramma waarin de in deze nota summier aangegeven gedachten worden uitgewerkt, zal de gelegenheid bieden om steeds nieuwe ontwikkelingen te volgen.

Het is aanbevelenswaardig om vóór de aanstaande jaarwisseling werkgroepen in te stellen, die bepaalde deelterreinen bijzonder nagaan, diepteboringen verrichten en daar rapport over uitbrengen. Een brede programmacommissie, ook bestaande uit personen die niet tot de ARP, CHU en KVP behoren, moet dan het nieuwe aktieprogramma voorbereiden en daarbij gebruik maken van de rapporten van de werkgroepen. Deze programmacommissie moet tenslot-

te regelmatig het programma bijstellen. Vóór Kerstmis 1972 moet de strategienota aan de orde komen in de partijen en in de partij-organen.

Bij aanvaarding daarvan behoort in de lente van 1973 door de partijen een beslissing te worden genomen over de organisatorische concretisering van het principe-besluit. Wij stellen daarom voor tevens een werkgroep in het leven te roepen die organisatie-modellen en voorstellen uitwerkt.

De voorstellen en gedachten van deze strategienota zullen voor velen ideëel en nog veraf lijken, maar ... gelukkig zijn idealen nog dikwijls de ouders van de werkelijkheid.

Verantwoording

Tijdens een bijeenkomst van de drie dagelijkse besturen van de ARP, CHU en KVP op 22 oktober 1971 te Scheveningen werd besloten een Contactraad in het leven te roepen. Deze Contactraad kreeg als opdracht de verdere gesprekken tussen de drie partijen te begeleiden, verdere voorstellen over samenwerking uit te werken, opdrachten tot studies te geven en de concretisering van het gezamenlijke urgentieprogramma te toetsen.

De Contactraad werd samengesteld uit 15 leden: uit elke partij 5 leden, inclusief de partij- en fractievoorzitters.

Na een aantal vergaderingen in Den Haag, Zeist en Driebergen werd uiteindelijk op zaterdag 17 juni 1972 overeenstemming bereikt over de tekst van een nota, getiteld: "Op weg naar een verantwoordelijke maatschappij". De tekst van deze nota, die ter beoordeling aan de drie partijen werd aangeboden, is opgenomen in deze brochure.

